

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ο ΜΕΓΑΣ ΙΕΡΟΕΞΕΤΑΣΤΗΣ ΤΟΥ ΦΙΟΝΤΟΡ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΣΦΚΙ

Ωραιοζήλη Τζίνα Δαβιλά (Γεωργία)

Θεολόγος-Αρθρογράφος-Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια ΕΚΠΑ:

“Η Θεολογία στον Σύγχρονο Κόσμο” με ειδίκευση “Εκκλησία, Διαθρησκειακός Διάλογος και
Διεθνείς Σχέσεις”

Μάθημα: Η Ορθόδοξη Θεολογία στον 21ο αιώνα. Τάσεις και θεολογικά ρεύματα

Διδάσκων Καθηγητής: Δρ Σταύρος Γιαγκάζογλου

Εξάμηνο Β΄

Ακαδημαϊκό Έτος: 2020-21

ΑΜΦ: 202021

Περιεχόμενα

Πρόλογος

Η ελευθερία ως βάρος ανυπόφορον, θείον δώρον-άδωρον

Υπάρχει ή δεν υπάρχει Θεός; Ιβάν Καραμαζώφ, ένθεος ή άθεος;

Ο σιωπηλός Χριστός, ο Λόγος που δεν έχει λόγο

Επίλογος

Πρόλογος

“Δεν υπάρχει τίποτα τόσο κατεστραμμένο στον κόσμο που να μην μπορεί να διορθωθεί από το χέρι του Παντοδύναμου Θεού. Σας προτρέπω να το θυμάστε, διότι χωρίς αυτή τη βεβαιότητα θα ήμασταν όλοι τρελοί”

Ηρακλής Πουαρό, από την ταινία του 2010 *“Appointment with death”* σε διασκευή του ομότιτλου βιβλίου της Αγκάθα Κρίστου *“Ραντεβού με τον θάνατο”*.

Η ελευθερία ως βάρος ανυπόφορον¹, θείον δώρον-άδωρον²

Συγκλονίζει στο βιβλίο του “Μεγάλου Ιεροεξεταστή” του Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι ο φανταστικός μονόλογος-ποίημα που εμπνέεται ο Ιβάν Καραμαζώφ, όπως τον παρουσιάζει στον αδελφό του Αλιόσα. Ο Ιβάν και ο Αλιόσα αδέρφια από την ίδια μητέρα και πατέρα και ετεροθαλείς αδελφοί του Μίτια από τον πρώτο γάμο του έκφυλου, απεχθούς πατέρα τους και του μικρότερου νόθου αδελφού τους, του Σμερντιακώφ ο οποίος ζει ως παρακατιανός υπηρέτης στο αρχοντικό των Καραμαζώφ, αφηγείται στον Αλιόσα το ποίημά του για τη συνάντηση του Χριστού με τον Μεγάλο Ιεροεξεταστή, θεματοφύλακα του Θεού και δοξαστή Του σε μια διασπασμένη, αποπροσανατολισμένη, νοθευμένη κοινωνία όπου το κακό απειλεί την ισορροπία, ενώ εκείνος, ο απόλυτος εκπρόσωπος εν ελέω Θεού και ανθρώπων Ιεροεξεταστής, “φροντίζει” την τάξη και την πειθαρχία οδηγώντας στην πυρά οποίους κρίνει ως επικίνδυνους. Τους αιρετικούς.

Σχεδόν με θράσος, με αυστηρότητα, ίσως και με μια ιδιότυπη συμπόνια, αλλά και με δριμύ κατηγορώ, ο αμείλικτος Ιεροεξεταστής παρατηρώντας την επιστροφή του Χριστού στη γη, την επικοινωνία Του με τους ανθρώπους, τη συμπεριφορά του πλήθους να προστρέξει ζητώντας την Χάρη Του και την θεραπευτική Του δύναμη από τα βάσανα τους, διατάσσει τους φρουρούς να Τον συλλάβουν και Τον φυλακίζει. Επιστρέφει στην φυλακή, υπέργηρος και άσχημος, βαριά φιγούρα και ξερακιανή, ξεκινώντας έναν μονόλογο, κατά τον οποίο απαγορευόταν στον Χριστό επί της ουσίας να μιλήσει. Και Του θέτει το ερώτημα μεταξύ άλλων: *“Εσύ είσαι; Εσύ; Μα μην απαντάς. Σώπαινε. Μα και τι θα μπορούσες να πεις; Ξέρω πολύ καλά τι θα πεις. Μα ούτε κι έχεις το δικαίωμα να προσθέσεις τίποτα σε κείνα που ’χεις πει. Γιατί ήρθες λοιπόν να μας ενοχλήσεις;*

-
1. σελ.21, Γιάννης Πανούσης, *Ο εγκληματίας στο έργο του Ντοστογιέφσκι, Υποχθόνιος ή Υπεράνθρωπος*, Νομική Βιβλιοθήκη
  2. σελ.184, Νάσος Χριστογιαννόπουλος, *Επτά φανταστικοί διάλογοι*, εκδόσεις Νέδα

*Γιατί να μας ενοχλήσεις ήρθες, αυτό το ξέρεις και μοναχός Σου. Μα ξέρεις τι θα γίνει αύριο; ...[...]
θα Σε κάμω πάνω στην πυρά σαν τον χειρότερο αιρετικό...”³*

Ο θυμός του Ιεροεξεταστή όπως τον παρουσιάζει ο υπεράνθρωπος(;) Ιβάν, ο διανοούμενος, ο αρνητής, ο κυνικός, ο άθεος (;), αντιπαραθέτει μια σκληρή, σχεδόν διαβολική επιχειρηματολογία προς το πρόσωπο του Χριστού παραπέμποντάς μας συνειρμικά στην έρημο όπου ο Ιησούς προσευχόταν και ο διάβολος Τον πείραζε ζητώντας Του να θαυματοποιήσει, ώστε να Τον πιστέψουν οι άνθρωποι και να αποδείξει ότι είναι Υιός του Θεού. Ο Χριστός, όπως τα Ιερά Ευαγγέλια μας δια φωτίζουν, διαποτισμένος του Αγίου Πνεύματος, αρνείται να μπει στο πλαίσιο του εκπεσόντος αγγέλου, ο οποίος μετά την πτώση διακατέχεται από μοχθηρία και την διαρκή, αδιάλειπτη πολεμική να στερήσει την αιωνιότητα από τον άνθρωπο. Και καταλήγει απαντώντας “*ύπαγε πίσω μου σατανά*”⁴.

Στην περίπτωση του “Θρύλου του Μεγάλου Ιεροεξεταστή” ο Χριστός παραμένει σιωπηλός, νηφάλιος ακούγοντάς τον θυμωμένο και κατανοώντας (προφανώς ως Παντογνώστης) τον φοβισμένο μονόλογο του Ιεροεξεταστή, ο οποίος Τον επισκέπτεται με μια δάδα στην φυλακή σαν κοράκι, με κατάμαυρα ρούχα, δυνατός μόνο για να λαμβάνει αποφάσεις σκληρές υπερπροστατεύοντας τη θέση του, την εξουσία του, μα κρατώντας ανείπωτο το φρικτό μυστικό του: εάν δεν υπήρχε ο Χριστός δεν θα υπήρχε και ο ίδιος. “*Εάν δεν υπάρχει ο Θεός θα πρέπει να τον εφεύρουμε*”, όπως χαρακτηριστικά στους Αδελφούς Καραμαζώφ, ομολογεί ο Ιβάν ο διανοούμενος. Θυμωμένος γιατί ο Χριστός εκπροσωπεί τη θρησκεία του Γολγοθά που είναι η θρησκεία της ελευθερίας⁵. Το “λάθος” για τον Ιεροεξεταστή είναι να δώσει ο Χριστός στον άνθρωπο την ελευθερία, το αυτεξούσιο, καθώς οικειώθηκε τον γήινο θάνατο δίνοντας απλόχερα την αιώνια πνευματική ζωή άνευ κέρδους για τον Ίδιο και την Αγία Τριάδα, μα προσφέροντας και ένα λιμάνι για όποιον επιλέξει τον ουράνιο άρτο από τον επίγειο και ολέθριο της υποδούλωσης, όπως ο Ιεροεξεταστής πιστεύει. Για τον Ιεροεξεταστή και μόνο η ύπαρξη της ελευθερίας είναι απολύτως δεσμευτική

---

3. σελ.36, Φιοντόρ Στοστογιέφσκι, *Ο Μέγας Ιεροεξεταστής*, εκδόσεις Γκοβόστη

4. *Κατά Λουκάς Ευαγγέλιο*, κεφ.4:11-13

5. σελ 79, Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ.Νίκος Ματσούκας

και καταπιεστική, διότι νομιμοποιεί την ευθύνη του κάθε ανθρώπου να διαχειριστεί την προσωπική του ελευθερία κατά βούλησιν, πράγμα εξαιρετικά βαρύ σε σχέση με εκείνον που παραδίνεται στις αποφάσεις και τις κατευθύνσεις των λίγων οι οποίοι διαχειρίζονται την ελευθερία των πολλών ,καθιστώντας τους ανελεύθερους και δούλους ή έστω κάποτε δίνοντάς τους την ψευδαίσθηση ότι είναι απαλλαγμένοι από τα βάρη, αφού το βαρίδι της ελευθερίας δεν βασανίζει τον εξουσιαζόμενο αλλά αποκλειστικά τον εξουσιαστή. Είναι σαν να του χρωστούν χάρη για τούτη τη διαχείριση της ελευθερίας τους. Όμως δεν διαφέρει η πραγματικότητα του Ιεροεξεταστή από τον μεσσιανισμό τον οποίο Πολέμα ο Ινδός ποιητής Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ: *“Κανένας δεν μπορεί να χτίσει για λογαριασμό σου το γεφύρι απ’όπου χρωστάς να περάσεις το ρεύμα της ζωής-Κανένας εκτός από σένα τον ίδιο. Υπάρχουν βέβαια μονοπάτια άπειρα και γεφύρια και ημίθειοι πρόθυμοι να σε περάσουν. Μα θα ζητήσουν για πληρωμή τον ίδιο σου τον εαυτό. Στον κόσμο ένας μόνο δρόμος υπάρχει, και αυτόν κανένας άλλος δεν μπορεί να τον βαδίσει παρά μόνο εσύ”*.⁶

Δεν παραλείπει ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής να δηλώσει ότι δεν εκτιμά την ανθρώπινη φύση, δεν πιστεύει καθόλου στον άνθρωπο γι’ αυτό και συνεχίζει τις έντονες κατηγορίες προς τον Χριστό ως γνήσιος οπαδός και εκπρόσωπος της βίας⁷ . *“Δεν κατέβηκες από τον Σταυρό γιατί δεν ήθελες να υποδουλώσεις τον άνθρωπο με ένα θαύμα...[...] ... ήθελες να σε αγαπούν ελεύθεροι και όχι όπως οι σκλάβοι που σκύβουν τρομαγμένοι το κεφάλι μπροστά στον ισχυρό μ’ένα διαρκή φόβο...Αν δεν τον είχες εκτιμήσει τόσο πολύ θα απαιτούσες λιγότερα από αυτόν... και η πράξη Σου θα πλησίαζε περισσότερο στην αγάπη γιατί το φορτίο θα ήταν λιγότερο για αυτόν. Ο άνθρωπος είναι αδύναμος και τιποτένιος”*⁷.

Για αυτόν, τον Ιεροεξεταστή και όποιους εκπροσωπεί, ο εκβιασμός του θαύματος είναι η ασφαλής μέθοδος για να έχει εγκλωβισμένο τον άνθρωπο τον όποιον καθόλου δεν εκτιμά, απεναντίας δεν διστάζει να τονίσει ότι οι λίγοι Άγιοι και εκλεκτοί, αυτοί οι μερικές χιλιάδες φτάνουν για να τοποθετούνται σε υψηλό επίπεδο, οι λοιποί φρικτοί και ποταποί άνθρωποι δεν χρειάζεται να προσωπο-ποιηθούν, να ξεχωρίσουν δηλαδή ως πρόσωπα στο Σώμα του Χριστού, στην εκκλησία

---

6. σελ 256, *Έκθεση- Έκφραση Γ’ Λυκείου*, ΟΕΔΒ, κεφ. Μεσσιανισμός

7. Σελ.204, Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ.Νίκος Ματσούκας

του Θεού, επομένως η επιστροφή του Θεανθρώπου στη γη είναι μια βάνανυση κενότητα για αυτούς που μόνο προβλήματα μπορεί να δημιουργήσει. Τους ίδιους αυτούς ο μέγας “τιμητής” της πυράς τους συμπονά και θέλει να τους βοηθήσει. Οι επαναλαμβανόμενες μομφές του Ιεροεξεταστή συνεχίζεται καθώς επισημαίνει⁸ ότι ποτέ οι άνθρωποι δεν θα μπορέσουν να μοιράσουν σωστά το ψωμί, δίνοντας εμμέσως πλην σαφώς ο Ντοστογιέφσκι την θέση των σοσιαλιστών για τον χριστιανισμό που θεωρούν απίθανο έως αδύνατο να διαχειριστούν την ελευθερία και το πολύ ψωμί. Ο Ιεροεξεταστής σχολιάζει καυστικά το γεγονός ότι ο πεινασμένος, ανήμπορος, κολασμένος επαναστάτης δεν έχει την πολυτέλεια να θυσιάσει τον επίγειο άρτο για τον επουράνιο “προφητεύοντας” ως άλλος θεός ότι νέα Βαβέλ θα υψωθεί από εκείνους που θα συνειδητοποιήσουν ότι εις βάρος του επίγειου παράδεισου ο Χριστός προέβαλε τον επουράνιο.⁹ Για τον Ιεροεξεταστή ο Χριστιανισμός δεν χόρτασε τον άνθρωπο, δεν τον έκανε ευτυχισμένο, κάτι που εκείνος υπόσχεται να πράξει¹⁰ αφού θα τους δίνει εξαντλητική δουλειά (για να μην σκέπτονται;) και μετά θα τους προσφέρει τραγούδια και χαρά. “Θα τους επιτρέπουμε και την ίδια την αμαρτία, αφού οι ίδιοι είναι και ανήμποροι και αδύναμοι”. Αρκεί να αρνηθούν την ελευθερία. Στον “Θρύλο” ο Ντοστογιέφσκι δράττεται της ευκαιρίας να στηλιτεύσει την πρακτική του Σοσιαλισμού που κρίνει αυθαίρετα τον Χριστιανισμό αφαιρώντας την προοπτική και την ελπίδα του φωτισμένου, ελεύθερου, υπευθύνου ανθρώπου. Ο Ρώσος συγγραφέας με παρρησία φτάνει στην άρνηση του οργανωμένου σοσιαλισμού, της θεοκρατία και του Καθολικισμού¹¹.

Η περιγραφή της υποτιθέμενης έλλειψης αγάπης του Χριστού προς τους ανθρώπους, όπως ο Ιεροεξεταστής μέμφεται τον Ιησού, θα μπορούσε να παραλληλισθεί με την αλληγορία του Σπηλαίου του Πλάτωνα, στην οποία οι αλυσοδεμένοι φυλακισμένοι ενώ αντικρίζουν το φως μπαίνοντας σ’ ένα κόσμο διαφορετικό από αυτόν που λαθεμένα πίστευαν ότι υπήρχε, και που εν τελεί αρνούνται να γνωρίσουν, προτιμούν τη γνώριμη φυλακή τους¹². Το υποτιθέμενο πρόβλημα για τον Ιεροεξεταστή εστιάζεται στο γεγονός ότι η δοσμένη ελευθερία αποτελεί μια νέα φυλακή της προσωπικής ελευθερίας του καθενός, καθώς θα πρέπει να διαχειριστεί την επιλογή του

---

8. σελ.204, Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ.Νίκος Ματσούκας

9. σελ.206 Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ.Νίκος Ματσούκας

10. σελ.207, Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ.Νίκος Ματσούκας

11. σελ.78, Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ.Νίκος Ματσούκας

12. Πλάτων, *Η αλληγορία του σπηλαίου*, βιβλ.Ζ’, Βικιπαίδεια

ανάμεσα στο καλό και το κακό. Αυτομάτως, η ελευθερία μετουσιώνεται σε δαιμόνια συνθήκη που θέτει τον άνθρωπο προ των ευθυνών του, γίνεται ο ίδιος σκλάβος του εαυτού του βρίσκοντας την οδύνη αντί για τη γαλήνη. Ο ελεύθερος άνθρωπος πληρώνει φρικτά το τίμημα της ελευθερίας του, καθώς ακροβατεί ανάμεσα στην αγάπη και στο μίσος, την επίθεση και την άμυνα, τη δικαιοσύνη και την αδικία. Η ελεύθερη απόφαση του όντος καθιερώνει ένα δικό της νόμο που επηρεάζει τον άβουλο ή αδύναμο άνθρωπο οδηγώντας τον στην συνθήκη: οι απαγορευμένες πράξεις απελευθερώνονται¹³ και γίνονται κατ'επιλογήν πράξεις που δεσμεύουν την ελευθερία του ανθρώπου βάζοντας τον μπροστά σε διλήμματα: δίπλα στο καλό υπάρχει ΚΑΙ το κακό. Πώς θα επιλέξει;

Παράλληλα, ο Ιβάν που δεν έχει ξεκαθαρίσει για ποιο λόγο έχει σκηνοθετήσει και διηγείται αυτόν τον φανταστικό μονόλογο, παρουσιάζει τον Ιεροεξεταστή ως εκείνον που αίρει όλο το βάρος των ανθρώπων (αυτο-θεοποιείται) και απαιτεί διακαώς να συντηρήσει αυτήν την συνθήκη: να λαμβάνει αποφάσεις για τους άλλους φαινομενικά και υποκριτικά στο όνομα του Θεού, αλλά επι της ουσίας στο όνομα μιας έκφυλης και ντροπιαστικής για την ανθρωπότητα εξουσίας που ικανοποιεί την ματαιοδοξία του ιδίου νομιμοποιώντας ένα αυθαίρετο πολιτικό σύστημα, που καυτηριάζει ο Ντοστογιέφσκι.

Στον μονόλογο διακρίνεται και ο φόβος - εξ ου και ο αυταρχισμός “*σώπαινε, μην μιλάς*” - της ρεαλιστικής συνθήκης της ανθρωπότητας την οποία νοηματοδοτεί η σταυρική θυσία του Θεανθρώπου και προσφέρει γενναιόδωρα στον κόσμο: ανιδιοτελώς ο Χριστός Σαρκώνεται την ανθρώπινη φύση για να την εξύψωσή της στην αιωνιότητα, καταργώντας τον πνευματικό θάνατο. Αφού είναι εύκολο τα πάντα να απλοποιηθούν γιατί να μην δεχτούμε ότι “*αφού ο Θεός δεν υπάρχει τα πάντα επιτρέπονται*”; Αφού στην πραγματικότητα η χρήση της ελευθερίας, είναι συνώνυμη με τις επιλογές του ανθρώπου να πράξει ή να μην πράξει κάτι. Να αποφασίσει υπεύθυνα και εν πλήρει συνειδήσει το ηθικό και αξιακό περιεχόμενο που επιθυμεί να δώσει στη ζωή του.

Αυτή η σοφή, αλλά σκληρή επιλογή προκαλεί τον θυμό και την αγανάκτηση του Ιεροεξεταστή ο οποίος υποστηρίζει, χωρίς να δέχεται αντιρρήσεις, ότι αν ο Χριστός αγαπούσε πραγματικά τον

---

13. σελ.47, Γιάννης Πανούσης, *Ο εγκληματίας στο έργο του Ντοστογιέφσκι, Υποχθόνιος ή Υπεράνθρωπος*, Νομική Βιβλιοθήκη

άνθρωπο, θα του έδινε τα θαύματα, τον άρτο, για να τον έχει χορτάτο σε τούτη τη ζωή. Η επιλογή είναι βάσανο, είναι αρρώστια, είναι ανηφοριά και αγωνία. Είναι πόνος και κόπος. Νομιμοποιεί τις δικές του αποφάσεις για τους ανθρώπους που καίει στην πυρά, όχι γιατί είναι κακοί, αλλά γιατί κρίνει ότι έτσι πρέπει να γίνει χωρίς να αιτιολογεί επί της ουσίας το έγκλημα που διαπράττει.

Ο Ντοστογιέφσκι επιλέγει ο Ιεροεξεταστής να εμποδίσει με αυστηρότητα και εξουσιαστικό τρόπο τον πιθανό διάλογο, καθώς θέλει να τονίσει ότι αυτός, ο εκλεγμένος, εγκληματεί προσβάλλοντας στο όνομα του Θεού το τελειότερο δημιούργημά Του. Τον κατ'εικόνα και καθ'ομοίωσιν άνθρωπο. Ο Ιεροεξεταστής αντιπροσωπεύει την φθορά και την φρικαλεότητα μιας ολόκληρης εποχής εξουσιαστών και βδελυγματικών φορέων της κρατικής, πολιτικής και οικονομικής εξουσίας.

Ο Ντοστογιέφσκι πίστευε ότι στην Ανατολική Εκκλησία διαφυλάχθηκε περισσότερο η χριστιανική ελευθερία παρά στον Δυτικό καθολικισμό¹⁴. Σύμφωνα με τον Μπερδιάγιεφ ο Ντοστογιέφσκι υπέπεσε σε μια κάποια υπερβολή καθώς αδίκησε τη καθολική Εκκλησία η οποία δεν υπηρέτησε τελικά το πνεύμα του αντίχριστου, δεδομένου ότι το Βυζάντιο με την αυτοκρατορική θεοκρατία δεν είχε καλύτερη στάση από την παπική εκκλησία απέναντι στο κομβικό και καθοριστικό στοιχείο της ελευθερίας στον χριστιανικό Θεό. Ωστόσο, δεν παραλείπει να τονίσει ή να υπερ-τονίσει ότι η ελευθερία έχει συνεπέστερη θέση στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, την οποία ο Ντοστογιέφσκι αγάπησε πολύ εκπροσωπώντας μια ολόκληρη εποχή ως, εκ των ων ουκ άνευ, Θεολόγος χωρίς να έχει σπουδάσει Θεολογία. Στην Ελλάδα αντίστοιχη προσωπικότητα συγγραφέα που να τιμά με βαθιά Πίστη και τόσο εμβριθές πνεύμα τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό, δεν φαίνεται να υπάρχει εξαιρουμένου του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη που έγραφε περισσότερο ηθογραφικά και ψυχογραφικά ή το πρόσφατα εκδοθέν δοκίμιο του Αντώνη Σαμαράκη *“Γιατί είμαι Χριστιανός”*, γραμμένο από το 1947 και παντελώς απρόβλεπτο, δεδομένων των αριστερών θέσεων του συγγραφέα.¹⁵

Στην πραγματικότητα ο Ντοστογιέφσκι γράφοντας τον Θρύλο του Μεγάλου Ιεροεξεταστή αντιτίθεται στην εποχή του, που μία δεκαετία πριν από την ολοκλήρωση του κολοσσιαίου έργου *“Αδελφοί Καραμαζώφ”* - στο πέμπτο κεφάλαιο διατυπώνεται ο Μύθος του *“Μεγάλου Ιεροεξεταστή”* - είχε συγκληθεί η Α' Βατικανή Σύνοδος κατά την οποία νομοθετήθηκε το αλάθητο

---

14. σελ. 81, Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ. Νίκος Ματσούκας

15. Αντώνης Σαμαράκης, *Γιατί είμαι Χριστιανός*, εκδ. Ψυχογιός

του Πάπα. Γροθιά στο στομάχι της Δυτικής Εκκλησίας και δη της Ρωμαιοκαθολικής είναι το κοινωνικο-πολιτικό μήνυμα του συγκεκριμένου έργου, στο οποίο αποδίδεται με λογοτεχνικό τρόπο ο έντονος προβληματισμός και η αντίθεσή του για τις αυθαιρεσίες που νομιμοποιεί και νομιμοποιείται μέσω αυτών η Δυτική Εκκλησία.

Παράλληλα, μέσω του Ιεροεξεταστή ο Ντοστογιέφσκι καταφέρει ισχυρό χτύπημα στον Σοσιαλισμό ο οποίος δεν εμφανίζεται όπως θα ανάμενε κάποιος, ως μια κοινωνική μεταρρύθμιση με πολιτικά χαρακτηριστικά, αλλά δεσπάζει ως θρησκεία που στηρίζεται πάνω στην άρνηση της πίστης προς τον άνθρωπο και στο νόημα της ζωής. Ο Ιεροεξεταστής, που επίσης δεν σέβεται ούτε τον άνθρωπο, ούτε και τον Θεό, κρατιέται με νύχια και με δόντια από τον υλισμό, την επίγεια δόξα, το επίγειο κύρος που του δίνει η εξουσία, υπηρετώντας διακαώς ένα αθεϊστικό και υλιστικό πλαίσιο¹⁶ πάνω στο οποίο στηρίχτηκε ο Σοσιαλισμός και τον οποίο κατακεραυνώνει ο συγγραφέας. Η πολυπόθητη και ακριβο-πολύτιμη ελευθερία για τον Ντοστογιέσκι αποτελεί τον ηρωικό δρόμο του ανθρώπου, τον μόνο για την ποιοτική αλήθεια του χριστιανισμού και δη της Ορδοδοξίας.

Για ακόμη μία φορά ο ρώσος διανοητής με χειρουργική εμβρίθεια εισχωρεί στην βάση της ελευθερίας διατυπώνοντας ότι χωρίς αυτή την ελευθερία, τη δοκιμασία της ελευθερίας, δεν μπορεί να νοηθεί η αρμονία του κόσμου.¹⁷ Οι καταπιεστικές δυνάμεις δεν μπορούν να οδηγήσουν στο φως της ελευθερίας, γιατί κάποιος βαδίζει από την σκοτεινιά προς το φως μόνο όταν έχει πληρώσει το τίμημα των επιλογών του, και οι επιλογές του δεν μπορεί παρά να είναι ελεύθερα αποφασισμένες αποδεχόμενος λάθη, αμαρτίες, την πτώση και την τελική ανύψωση. Για τον Ντοστογιέφσκι το “υποφέρω” σημαίνει υπάρχω, το βασανίζομαι ισοδυναμεί με την προσωπική “σταύρωση” του καθενός που του δίνει την δυνατότητα να υψωθεί προς τη θέωση και την αιωνιότητα του Θεού. Ο ρώσος διανοητής στοχαστής... Αγάπησε τόσο πολύ τον Χριστό, που θυμίζει αυτά τα λόγια του Αγίου Παΐσιου “*οι αδικημένοι είναι τα αγαπημένα παιδιά του Θεού*” σαν να αποζητά τον πόνο.

Ο Ντοστογιέφσκι αρνείται τη δυνατότητα κάθε Παραδείσου όταν αυτός δεν είναι αποτέλεσμα επιλογής και ελευθερίας. Γι' αυτό και πιστεύει ότι το θαύμα πρέπει να γεννηθεί από την Πίστη και όχι το αντίθετο (η Πίστη να γεννηθεί από το θαύμα). Στη δεύτερη περίπτωση είναι εξαναγκασμός, σχεδόν βιαιότητα να ζητούμε από τον Θεό το θαύμα για να Τον πιστέψουμε, για να Τον δεχτούμε ως Θεό. Είναι βλασφημία και παράλογη απαίτηση.

---

16. σελ. 214, Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ. Νίκος Ματσούκας

17. σελ. 78, Νικολάι Μπερδιάγιεφ, *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*, μτφ. Νίκος Ματσούκας

Υπάρχει ή δεν υπάρχει ο Θεός;

Ιβάν Καραμαζώφ, ένθεος ή άθεος;

Στην πραγματικότητα το ερώτημα θα έπρεπε να τεθεί διαφορετικά: υπάρχει καθαρή αθεΐα ή καθαρή Πίστη; Και ποια είναι τα χαρακτηριστικά της πρώτης ή της δεύτερης; Η αθεΐα είναι η απόλυτη άρνηση του Θεού προσπερνώντας ή και διαγράφοντας τον όρο “ύπαρξη” προκειμένου να αποδεχτεί ο μελετητής ή ο στοχαστής ή έστω ο υπονήφιος αποδέκτης ευκολότερα τη θέση της ανυπαρξίας του Θεού; Ή αποδεχόμενοι την καθαρή Πίστη τίποτα δεν μπαίνει στη ζυγαριά της αμφισβήτησης, καθώς ο μελετητής ή στοχαστής ή ο αποδέκτης δέχεται πλήρως την ύπαρξη του Θεού;

Αυτό είναι το ζητούμενο; Να ομαδοποιηθούμε-αγελοποιηθούμε άκριτα προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση;

Τελικά, το πέλαγος των αμφισβητήσεων σε ζητήματα στοχασμού είναι ο κανόνας ή η εξαίρεση; Είναι ο λόγος περί Θεού αναζήτηση και αμφισβήτηση ή μια πάλη με τον εαυτό μας για να προσεγγίσουμε την Αλήθεια; Ποια Αλήθεια; Του ένθεου ή του άθεου;

Ο Ιβάν Καραμαζώφ παρουσιάζεται ως ευρηματικός λογοτέχνης σε μια ταβέρνα της εποχής, υποδεικνύοντας επί της ουσίας στον Αλιόσα το λάθος της πίστης του στον Χριστό, ο Οποίος έδωσε στους ανθρώπους την ελευθερία. Χρησιμοποιεί μέσα από το πρόσωπο του ξερακιανού σκληρού, άκαρδου τιμητή της Εκκλησίας του Θεού, του Μεγάλου Ιεροεξεταστή, έναν μονόλογο υπεροπτικό και αυταρχικό σε τέτοιο βαθμό που αναρωτιέται ο μελετητής αν τελικά ο Ιβάν, όπως τον περιγράφει ο Ντοστογιέφσκι, θέλει να εξιλεωθεί για τον θάνατο του πατέρα του παρόλο που δεν είναι ο πατροκτόνος, γνωρίζει ωστόσο καλά ότι υπήρξε ο σιωπηλός ένοχος πατροκτόνος ανοίγοντας τον δρόμο στον Σμερντιακόφ να διαπράξει την δολοφονία απουσιάζοντας από την πατρική οικία. Αφού ο Ιβάν δεν πιστεύει στον Θεό, γιατί στο τέλος τα λογικά του τον προδίδουν; Μήπως επειδή δεν υπάρχει καθαρή αθεΐα, δεδομένου ότι τα πάντα υπόκεινται σε αμφισβήτηση; Διανοούμενος, εκλεπτυσμένος, ευγενής, γιός μιας ευκατάστατης ρωσικής οικογένειας, έχει έναν έκφυλο πατέρα ο οποίος προκαλεί ακόμη και το μίσος όχι μόνο στον ίδιο αλλά και στους άλλους τρεις αδελφούς του, τους προερχόμενους από διαφορετικές μητέρες εκτός του Αλιόσα που έχουν την ίδια. Όλων οι μητέρες ή πέθαναν ή οδηγήθηκαν με έμμεσο τρόπο στον θάνατο, δεδομένης της συμπεριφοράς του πατέρα τους. Η απώλεια της μητέρας του Ιβάν αφήνει στην παιδική ψυχή του τραύμα το οποίο διαφαίνεται, χωρίς να είναι κατάφωρο, στον “Ιεροεξεταστή” όταν ο Ιβάν αναφέρει στον Αλιόσα την επίσκεψη της Θεοτόκου στην Κόλαση, να να δει τα βασανιστήρια των αμαρτωλών ακόμη και εκεί που βρίσκεται η φλεγόμενη βάτος, όπου τους αμαρτωλούς “ξεχνά ακόμη και ο Θεός”¹⁸. Η ικεσία της Παναγίας στον Θεό να τους λυπηθεί και η τελική Της επιτυχία, γονατίζοντας μπρος στον Θεό με όλους τους Αγίους και ικετεύοντάς Τον για τους βασανισμένους

της φλεγόμενης λίμνης, να ξεδιψούν και να απαλλάσσονται έστω και για λίγο από το αιώνιο μαρτύριό τους, ίσως είναι η διακαής επιθυμία του Ιβάν να νοιώσει την μητρική φροντίδα της μητέρας που στερήθηκε κάνοντάς τον τελικά ένα εσωστρεφές, μελαγχολικό παιδί που δεν “έχτισε” σχέσεις με τα αδέρφια του, δεν εκτίμησε ή και δεν αγάπησε ούτε εκείνους ούτε τον πατέρα του. Ο Ιβάν φαίνεται καλλιεργημένος, αλλά και αδιάφορος, σχεδόν ειρωνικός και άθεος προς τον ένθεο του Αλιόσα. Δείχνει πολύ προσγειωμένος και φιλόδοξος ως ποιητής, δείχνει υπερβατικός υπεράνθρωπος που δεν διστάζει να διευκολύνει τον Σμερντιακόφ στην πατροκτονία, όταν όμως ολοκληρώνεται το έγκλημα, κάθε άλλο παρά ήρεμος νοιώθει. Όσο ο Μίτια, ο μεγάλος αδελφός του, είναι φυλακισμένος ως φερόμενος πατροκτόνος, ο Ιβάν χάνει τα λογικά του γιατί το φορτίο της συνείδησής (;) του είναι βαρύ. Η ενοχή του, αν και δεν ομολογείται, πιθανόν να του ασκεί ανυπόφορη πίεση την οποία βιώνει τραγικά με την προσωπική του πτώση και το αδιέξοδο: τελικά η ελευθερία επιλογής ανάμεσα στο καλό και το κακό, πόση ευθύνη φέρει; Πότε ο εγκληματίας, ο δράστης, ο εξουσιαστής του γήινου κόσμου που δεν σταματά πουθενά γιατί δεν υπάρχει ο Θεός, πότε θα νοιώσει ενοχές; Όταν προδώσει τον Θεό του ή όταν προδώσει τον άνθρωπο που δεν πιστεύει στον Θεό; Ή ποτέ αν η συνείδηση και η ευθύνη δεν επικοινωνούν; Κι όμως το καλό και το κακό πρέπει να κινούνται σ’ ένα πλαίσιο υπευθυνότητας.¹⁹

Ο Ιβάν Καραμαζώφ αν και παρουσιάζεται κυνικά άθεος και χωρίς ηθικούς φραγμούς, νοιώθει ένοχος για την πατροκτονία και την φυλάκιση του αθώου αδελφού του, καθώς ένα πλαίσιο έστω χαλαρού ηθικού αξιακού κώδικα υπάρχει σε αυτόν και η ύπαρξη του Θεού δεν είναι ουτοπία. Και μόνο το γεγονός ότι στο ποίημά του δεσπόζουν τα αντίθετα, ο Χριστός και ο Αντίχριστος, με το πρόσωπο του Ιεροεξεταστή, αποδέχεται την ύπαρξη του Θεού κι ας μην το ομολογεί. Ο τρόπος με τον οποίο ο Ντοστογιέφσκι έχει φροντίσει ώστε ο Ιβάν να σκηνοθετήσει τη συνάντηση του σιωπηλού Χριστού και του επικριτικού Θρύλου της πυράς, αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο της κρυφής αποδοχής της ύπαρξης του Θεού. Όχι πίστης στον Θεό, αποδοχής της υπάρξεώς Του. Λέει “*Τι είναι συνείδηση; εγώ μόνος μου τη δημιούργησα*” και αυτή η συνείδηση τον τρελαίνει. Την ίδια στιγμή που ο Ιβάν δίνει στον Ιεροεξεταστή χαρακτηριστικά υπεράνθρωπου, ο ίδιος τον αμφισβητεί κλείνοντας τον δηκτικό μονόλογο του μ’ ένα φιλί από τον Χριστό στον “Θρύλο Μεγάλο Ιεροεξεταστή”. Ίσως γιατί στον επίλογο του ποιήματός του ο Ιβάν - και ο Ντοστογιόφσκι - αποζητά την συγχώρεση για την αλαζονεία μιας εποχής που οδηγεί ιλιγγιωδώς στον γκρεμό.

---

18. σελ.30, Φιοντόρ Στοστογιέφσκι, *Ο Μέγας Ιεροεξεταστής*, εκδόσεις Γκοβόστη

19. σελ.31, Γιάννης Πανούσης, *Ο εγκληματίας στο έργο του Ντοστογιέφσκι, Υποχθόνιος ή Υπεράνθρωπος*, Νομική Βιβλιοθήκη

Ο Ντοστογιέφκι εκτός από θρησκευτικός μεταρρυθμιστής είναι και ένας μοναδικός, εξαιρετικός πνευματολόγος που επιθυμεί την θριαμβευτική αναγέννηση της χριστιανικής θρησκείας που στηρίζεται στην ελευθερία, στην αγάπη, στο αιώνιο Ευαγγέλιο, όχι ως άσκηση του δόκιμου μοναχισμού, όπως πράττει ο Αλιόσα, αλλά μέσα από την πτώση και την αμαρτία που ίσως να είναι και ο πιο ισχυρός δρόμος για το πύρινο βάπτισμα της χριστιανικής αναγέννησης. Μέσα από τη συζυγία αυτοπεποίθησης και αυτοάμυνας ο μόνος δρόμος για τον φιλόσοφο Ντοστογιέφκι είναι να ο γόρδιος δεσμός που κρατά δέσμο τον άνθρωπο στο δίπολο καλό-κακό, ζήτημα αιώνιο της ανθρώπινης φύσης που επαναπροσδιορίζει τόσο την ηθική φύση, όσο και την ελευθερία του προσώπου. Στο τέλος, η συγχώρεση είναι το δώρο του Χριστού, στον πνευματικό κόσμο του Οποίου η δυναμική και Παντοκρατία είναι αδιαμφισβήτητη.

Ο σιωπηλός Χριστός, ο Λόγος που δεν έχει λόγο

Ο μεγαλοφυής Ντοστογιέφσκι παρουσιάζει τον Χριστό αμίλητο, νηφάλιο, ατάραχο, ακροατή του Ιεροεξεταστή, στον οποίο το κατηγορώ αχνοφέγγει ο φόβος της απώλειας της εξουσίας του χωρίς ωστόσο να τον ομολογεί. Ο Ιεροεξεταστής Τον αναγνωρίζει ως Θεάνθρωπο και παραπαίει μεταξύ θαυμασμού και φόβου, θυμού και συμπόνοιας, αγάπης και μίσους. Ο φόβος του Ιεροεξεταστή ενδόμυχα αφορά στην δική του διάρκεια στα γήινα. Εξοντωμένος, προφανώς, ψυχολογικά από την ανασφάλεια για το τι μέλλει γενέσθαι μετά την μετα-έλευση του Χριστού και το πώς ο ίδιος θα διαχειριστεί αυτήν την εξέλιξη, δεν εμφανίζεται καν με την ενδυμασία, την πορφυρά και εμβληματική, που συμβολίζει το κύρος και την αδιαπραγμάτευτη εξουσία του, αλλά σαν φάντασμα κακό που τον φόβο του εκστομίζει σκληρές, σαφείς απειλές συμπληρώνοντας στον μονόλογό του προς τον σιωπηλό Χριστό.

Σαν κρυμμένη μορφή ο Χριστός συμβολίζει το πνεύμα της υψηλής ελευθερίας που προκαλεί ίλιγγο από την ίδια την ευγένεια του Πνεύματος Του. Η πρωτότυπη και πρότυπη μορφή του Ιησού ως σιωπηλός συνομιλητής αποδεικνύει ότι αρνείται κάθε δύναμη του γήινου κόσμου, παραχωρεί την εξουσία σε αυτούς που την έχουν ανάγκη, επιτρέπει στην πραγματικότητα την φαινομενική υπεροχή του φοβισμένου, θρασύ Ιεροεξεταστή γνωρίζοντας ότι η δική του εξουσία είναι μεταφυσική και υπερκόσμια, μεταθανάτια και αδιάλειπτη. Η σιωπή του Χριστού εξοστρακίζει την εγωκεντρική δύναμη του Ιεροεξεταστή και κάθε εκπροσώπου της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, του Σοσιαλισμού, της ύποπτης χριστιανικής Εκκλησίας καθώς ο Ιησούς, με τον Πατέρα και το Άγιο Πνεύμα σηματοδοτούν τη δύναμη της Αγάπης που έχει κέντρο και άξονα την ελευθερία, την ελευθερία του προσώπου. Αυτή η ελεύθερη αγάπη ανάμεσα στον Θεό και τον άνθρωπο υποτάσσει κάθε πειρασμό επίδειξης ισχύος διότι ο Χριστός είναι το Φως που αποκαλύπτει τη γνώση προσφέροντας το δώρο του αυτεξούσιου. Του είναι αδιάφορη η γήινη εξουσία, η φθαρτή και τόσο εγκλωβιστική. Επιθυμεί μόνο την σωτηρία του Ανθρώπου. Ο Χριστός έχει νικήσει τον θάνατο, υπερνικά όλες τις μορφές του θανάτου, ο Ιεροεξεταστής βουτηγμένος στη φθορά είναι ο ηττημένος του κόσμου, παρ' όλη την φαινομενική του δύναμη.

Ο Ντοστογιέφσκι υμνεί τον Θεό, με τρόπο απλό, ποιοτικό, λεπτομερή, προσιτό, καρποφόρο, αλληλέγγυο μέσα από τους ήρωες του Ιβάν και Ιεροεξεταστή επιβεβαιώνοντας την ύπαρξη Το. Αν το κακό δεν υπήρχε, για ποιο λόγο να υπάρχει ο Θεός. Αν ο κόσμος ήταν αγγελικά πλασμένος, για ποιο λόγο ο Υιός του Θεού να ενανθρωπιστεί, να πορευτεί, να θαυματοποιήσει, να οδηγηθεί στον μαρτυρικό θάνατο και στην Σταύρωση, να αναστηθεί για να δοξασθεί το όνομα του Θεού, του Χριστού και του Αγίου Πνεύματος; Στον θρύλο του Ιεροεξεταστή ο Χριστός δεν έχει ανάγκη να πει

κάτι, ούτε να αποδείξει κάτι. Κατανοεί, συγχωρεί, περιμένει την ωφέλιμη επιλογή του ανθρώπου για τη σωτηρία του, ανιδιοτελώς και έμπλεος Αγάπης.

Επίλογος

Χωρίς του αποτύπωμα του Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι ο κόσμος θα ήταν φτωχότερος. Πνευματικά, θεολογικά, φιλοσοφικά, κοινωνικο-πολιτικά, ανθρωπιστικά. Το έργο της Θείας Οικονομίας απέδειξε για ακόμη μια φορά ότι το χέρι του Παντοδύναμου Θεού παρεμβαίνει καταλυτικά όταν υπάρχει λόγος. Ο καταδικασμένος σε θάνατο Ντοστογιέφσκι σώθηκε την τελευταία στιγμή για να μεγαλουργήσει ως συγγραφέας διαχρονικά. Αν αυτή δεν είναι η θαυματική, αν και αόρατη, παρουσία του Θεού, τότε τι άλλο θα μπορούσε να είναι σε μία εποχή που η Ρωσία κατακυλούσε στον βούρκο;